

Göç-Hafıza-Mekân: Fenomenolojik Bir Araştırma

Davut TOPCI*

Betül Ok Şehitoğlu, 2022, *Göç-Hafıza- Mekân: Fenomenolojik Bir Araştırma*, Sakarya Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, s. 243, Ankara- ISBN: 9786052238462

Yalın bir ifadeyle “farklı nedenlere bağlı olarak bir yerden başka bir yere yerleşmek üzere veya kalıcı olarak gitmek” olarak tanımlanan göç, tarihin neredeyse her döneminde gerçekleşmiş, son iki yüz yıllık süreçte de adından sıkça söz ettiren toplumsal bir olgu olmuştur. Birçok nedene bağlı olarak gerçekleşen göç, toplumsal değişim ve dönüşümlerde önemli bir etkidir. Göç olayının akademik alanda üzerinde teşrik-i mesai yapılan bir konu olmasının temel nedeni söz konusu toplumsal değişim ve dönüşümlere etkisidir. Bu bağlamda Avrupa’da Sanayi Devrimi sonrasında kırdan kentlere doğru yapılan göçler sosyal bilimler alanında kentleşme, şehir hayatı ve sorunları başta olmak üzere birçok konunun araştırılmasına kapı aralamıştır.

Türkiye’de göç çalışmaları geleneğinin geç bir dönemde başladığı söylenebilir. Sanayileşme ve endüstrileşmeye bağlı olarak tarımda makine kullanımının yaygınlaşması kırdan yaşayan insanları işsizlik problemiyle karşı karşıya getirmiş bunun yanında iklim ve coğrafyanın olumsuz etkileri Türkiye nüfusunun Batı’ya kaymasını da beraberinde getirmiştir. Bu kaymaya bağlı olarak şehirde meydana gelen nüfus artışı, çarpık kentleşme vb. sorunlar göçe bağlı akademik çalışmaları doğurmuştur. Bununla beraber Türkiye’nin Almanya’ya işçi göndermesi diaspora çalışmalarını vücuda getirmiştir. Ortadoğu’da son yüz yıl içerisinde meydana gelen savaşlar göç hareketlerinin uluslararası bir boyut kazanmasına neden olmuştur. Nisan 2011 yılında Suriye’de meydana gelen iç savaş ve oluşturduğu göç dalgası ise dünya gün-

* Doktorant, Sakarya Üniversitesi, FDB, Din Sosyolojisi, erhandavuttopci6565@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0666-9277

deminde siyasi, politik, kültürel tartışma ve akademik çalışmalara neden olmuştur. Türkiye gerek Suriye'ye komşu bir ülke olması gerek kültürel ve dini yakınlıkları sebebiyle Suriye'den en çok göçmen alan bir ülke pozisyonundadır. Türkiye'de söz konusu göç dalgasına yönelik tartışma ve akademik çalışmalar siyaset ve akademide kendisine yer bulmuştur. Türkiye'de Suriye göçüne yönelik akademik çalışmalar daha çok göçün meydana getirdiği toplumsal değişimlere odaklanmaktadır. Entegrasyon, kültürel değişimler, ekonomi vb. alandaki araştırmaların ana konularını oluşturmaktadır. Bununla beraber göçün bir özne olarak göçmenin iç dünyasında yaratmış olduğu etkiye dair çalışmalar yok denecek kadar azdır. Betül Ok Şehitoğlu'nun bu çalışmasının özgünlüğü bu boşluğu doldurma çabası olmasından kaynaklıdır. Şehitoğlu, iç savaşın ve meydana getirdiği göçün göçmen üzerindeki etkisini hafıza ve mekân üzerinden ortaya koymaktadır. Bu noktada hafızanın fenomenler üzerinden ifadesi, psikolojik bir olgunun sosyolojik tahlilini mümkün kılmaktadır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm göç-hafıza-mekân üçlemesinin kuramsal çerçevesini ikinci bölüm çalışmanın yöntemini üçüncü bölüm ise çalışmaya yönelik bulgular ve bu bulguların yorumlarını içermektedir. Göçün birden fazla tanımının olduğu söylenebilir. Bununla beraber yapılan göç tanımlamalarında ortak birleşenler de vardır. Bunlar; kalıcı veya geçici yer değişikliği, farklı sebeplerin etkisi, yeni yaşam alanıdır. Göçün en muharrik sebeplerinin ekonomik kaygılar ve bu çalışma bağlamında güvenlik sorunlarının olduğu söylenebilir. Çalışmada Türkiye'ye sığınan Suriyeliler mülteci yerine göçmen olarak tanımlanmıştır. Bu tercih göçmenin 'insani zor da kalmışlık' durumunu ifade etmesi, gittiği yerlerde bir statü elde edebildiğidir. Göçmenden farklı olarak mülteci kavramı ise gittikleri yerlere uyum sağlayamayan, yersiz yurtsuz ve "artık insan" profilini ifade etmesi bu kullanımı tercih dışı bırakmıştır.

Çalışma hafızanın mekân tasarımına etkisini Suriyeli göçmenler üzerinden ele almaktadır. Yazarın hafıza ve mekân arasındaki ilişkiye odaklanması 2017 yılında Konya Toplum Merkezi'nde vaka çalışması olarak faaliyet yürütmesi sebebiyledir. Yazar söz konusu merkezin projesi kapsamında konunun ısınma devinimleri olarak kabul edilebilecek olan saha araştırmaları esnasında Türkiye'ye göç eden Suriyeli göçmenlerin evlerine ziyarette bulunmuş ve göçmelerin Suriye'ye dair hafızalarının yeni hayatta yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen mekân üzerinden yeniden canlandırılıp inşa edildiği görülmüştür. Yeni okumalarla birlikte yazar hafıza- mekân ilişkisini Maurice Habwachs'ın "Toplumsal Hafızanın Çerçevesi" kuramı üzerinden Suriyeli göç-

menlerin hafıza-mekân ilişkisini fenomenlere dayalı olarak ele almıştır. Bununla beraber Jan Assmann ve Paul Connerton'un hafızaya dair çalışmalarından da yararlanılmıştır.

Çalışma iki temel soru çerçevesinde şekillenmektedir. Birincisi göçmenin hafızasının nasıl şekillendiği ikincisi ise göçmen hafızasının mekân tasarısını nasıl oluşturduğudur. Yazar çalışmayı nitel yöntem çerçevesinde ele almıştır. Nitel yaklaşıma bağlı olarak da fenomenolojik desen tercih edilmiştir. Çalışma grubunun seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden; ölçüt örnekleme, kartopu ve maksimum çeşitlilikten yararlanılmıştır. Yarı yapılandırılmış gözlem formu kullanılmış olup, sorular oluşturulurken 4 uzman görüşünden faydalanılmıştır. 4 adet pilot görüşme yapılarak soruların anlaşılabilirliği kontrol edilmiştir. Elde edilen verilerin analizinde MAXQDA programı kullanılmış ve bulgular yorumlayıcı içerik analiziyle analiz edilmiştir. İçerik analizinde de tematik kodlama yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın örnekleme grubunu İstanbul'un farklı ilçelerinde ikamet eden Suriyeliler oluşturmaktadır. Örnekleme grubu 16 kişiden oluşup söz konusu örnekleme grubu yaş, eğitim durumu, medeni durum ve Suriye'nin toplumsal yapısını temsil edebilme durumlarına göre belirlenmiştir.

Yazar çalışmada hafızanın tarihsel bağlamı ve psikolojik yönünü ayrıntılı bir şekilde ele almış bununla beraber söz konusu hafızayı toplumsal bir zeminde işlemiştir. Disiplinler arası bir kavram olarak hafızanın toplumsal yönü vardır. Şüphesiz her toplumun bir hafızası vardır. Her toplum yaşam süreleri içerisinde ortak bir hafıza inşası eder. Hafıza ise bellek sayesinde inşa edilir. Bu açıdan bellek, topluma dair tüm aktarımların, verilerin depolandığı alandır. Belleği kişisel, bilişsel ve alışkanlık belleği olarak üçe ayıran Connerton'a göre belleğin taşınması ve sürdürülmesi mümkündür. Taşınma ve sürdürmeyi mümkün kılan ise geçmişin hatırlanan bilgilerinin performansla taşınmasıdır. Belleğin depoladığı toplumsal aktarımların hatırlanması söz konusu aktarımların sürekliliği ve taşınmasını mümkün kılmaktadır. Bu noktada anma törenleri hafızanın aktarımını sağlayan önemli bir fenomendir. Anma törenleri hatırlamanın en önemli araçlarından biridir. Söz konusu törenler hafızanın canlılığını ve sürekliliğini sağlar. Connerton Ramazan, Hac ve Kurban ibadetlerini örnek vererek anma törenlerinin geçmişin hatırlanması işlevine vurgu yapar.

Hafıza bedensel pratiklerin de düzenleyicisidir. Ona sirayet eder ve bedensel pratiklere yönelik belli kalıplar oluşturur. Halbwachs'ın toplumsal hafıza kuramından yararlanan ve bu kavramı geliştirmeye çalışan Assmann, kültür süreçlerini bu süreçlerin temelinde var olan birliktelik ve ayrımları hafızanın rolü çerçevesinde ele almıştır. O

“Kültürel Bellek” adlı çalışmasıyla hatırlama, kimlik ve kültürel süreklilik arasındaki ilişkiyi incelemiş ve bu kavramlar arasındaki bağlantıyı ifade eden “bağlayıcı yapı” kavramsallaştırmasını ortaya koymuştur. Bağlayıcı yapı insanlar arasında sembolik bir anlam dünyası yaratır ve bu ortak anlam dünyası insanları bir arada tutar. Söz konusu bir arada tutma geçmişi bugüne ve bugünü de yarına taşır. Assmann’a göre belleğin aktarımını sağlayan hatırlama ve tekrarlardır. Hatırlamayı sağlayan birçok etken vardır. Söz gelimi bir koku, bir ses, bir nesne bellekte depolanan anıların canlı bir hal alıp hatırlanmasına neden olur. Anlatı, hatırlamayı sağlar. Kültürü sözlü ve yazılı olmak üzere ikiye ayıran Assmann, yazılı kültürün sözlü kültüre üstünlüğünü ifade etmiş ve yazılı kültürün sözlü kültüre göre hatırlamayı güçlendirdiğini ifade etmektedir. Belleği mimetik, nesnelere belleği, iletişimsel ve kültürel olmak üzere dörde ayıran Assmann’a göre bellek mekâna ihtiyaç duyar. Mekân belleğin oturtulduğu alandır. O olmadan belleğin toplumsal karşılığı mümkün değildir. Assmann’ın bellek teorisi kültürel ve iletişimsel belleğe dayanır. Çalışmalarında merkezi bir kavram olan “kültürel bellek” kültürün etkisiyle şekillenen belleği ifade eder. Buna göre kültürel bellek, geleneğin aktarılmasını içerir. Kültürel belleğin oluşmasında önemli toplumsal olay ve olgular vardır. Sürgün, savaş, bayram törenleri, din ve aile kültürel belleğin inşasını sağlayan önemli kavramlardır. Din ise bu inşanın baskın ögesidir. Kültürel bellekte grup önemli olup yapıyı sağlamlaştırır. İletişimsel bellek yakın geçmişe ait bellek olup daha çok sözlü aktarımı ifade eder. Kültürel bellek düzenli talimatlarla yapılırken iletişimsel bellek sözlü olduğu için bazen kendiliğinden yayılır. Assmann’a göre toplu hafıza üç tarihi etmen arasındaki ilişkiye bağlı olarak inşa edilir. Bunlar; kültürel ve entelektüel gelenek, geleneği benimseyen ve işleten hafıza yapıcılar ve hafızayı kendi ilgilerine göre kullanan hafıza tüketicilerdir.

Halbwachs’a göre hafıza zaman ve mekân ilişkisi ile inşa olur. Biri olmadan diğersinin varlığı mümkün değildir. Buna göre hafıza zamana ihtiyaç duyar. Bizler de bu sürece dahil olup biriken hafızayı kullanırız. Hatırlama toplum, grup veya kolektivite içerisinde mümkün olup söz konusu mecradan uzaklaştıkça unutmaya meydana gelmektedir. Durkheim’in kolektivite düşüncesinden etkilenen ve onun öğrencisi olan Halbwachs “kolektif bellek” kuramını geliştirmiştir. Bu açıdan bellek belli bir zaman ve mekânın ortak bir ürünüdür. Bizler de bu ürüne aktif veya pasif bir eyleyen olarak dışarıdan dahil oluruz. “Hatırlama çağdaşların tanıklıkları üzerinden gerçekleşir”. Tanıklık, deneyimlerin tanık kazanması ve bellekte tutulmayı ifade eder. Bireyden bağımsız hatırlama mümkün değildir. Bu açıdan hatırlama sosyal bir olguyu ifade eder.

Ona göre hatırlamak bireysel bir faaliyet olmayıp kolektiviteye dayanır. Bu açıdan anılar kolektiftir. Bellek sosyal bir olgu olup sosyal bir çevreyle mümkündür. Bellekte toplum bireylerden önce gelir. “Grubtan ayrılmak durumunda belleği tutan, taşıyan ve aktaran grup içi tanıklardan da ayrı düşeriz”. Halbwachs’ta hafıza çocukluk ve yetişkinlik anı ve yaşantıları üzerinden açıklanır. İnsan yaşamındaki bu iki dönem hafızanın inşasını mümkün kılar. Ona göre bu süreçlerde yaşanan travmalar hafızaya eklenir ve taşınır. Onun kuramının merkezi bir kavramı olarak travmatik hafıza bu çalışma bağlamında önem taşır. Bireylerde yaşanan travmalar her ne kadar psikolojik bir olguyu ifade etse de toplumsal etkisinin de olduğu muhakkaktır. Bu açıdan yaşanan travmatik hafıza ruhsal durumu içerdiği gibi travmaya neden olan faktörün toplumsal yönünü içerir. Bu şekilde travmatik hafıza toplumsal karşılığı olan kolektif bir olguya dönüşür. Bu çalışmada da yaşanan travmatik hafızanın Suriyeliler için ortak bir tema olduğu görülmüştür.

Mekân hafızanın tamamlayıcı bir ögesidir. Mekân kavramını yer kavramından ayıran husus mekânın insan birlikteliğine sahne olmasıdır. Bu noktada mekânın varlığı insanın varlığı ile anlam kazanır. Mekân barındırdığı obje ve yapılarla toplumsal hatırlamanın bir aracıdır. Pierre Nora’nın kavramsallaştırmasıyla “hafıza mekânları” oluşturduğu hafıza ortamlarıyla toplumsal belleğin aktarımını sağlar. Bu açıdan mekân hafızaya somutluk kazandırır. Modern dönemde mekânların yeniden üretimi hafızanın tazeliğini korumaya yönelik toplumsal çabalardır. Göçmen çoğu zaman gittiği yerlerde kendi tasarımından farklı bir mekân tasarımıyla karşılaşır. Onun bu karşılaşması şüphesiz sancılı bir süreç doğurur. Mekânsal dışlanma karşılaştığı olumsuzlukların başında gelmektedir. Bu açıdan mekânsal aidiyetin toplumsal ilişkiler üzerinde önemli bir etkisi vardır. Göç ettikleri yerlerde mekânsal yabancılaşma yaşayan Suriyeliler söz konusu yabancılığı mekânı yeniden tasarlayarak aşmaya çalışmışlardır. Çalışma boyunca bu çabanın izleğini sürmek mümkündür.

Yazar çalışmada hafızayı yaşanan hafıza, işitilen hafıza ve rüyalar olmak üzere üç tema etrafında ele almaktadır. Yaşanan hafıza bireyin savaş öncesi, savaş anı ve savaş sonrası deneyimlerini ifade eder. Yaşanan hafıza teması altında da yaşanan travmatik hafıza, gençlik/yetişkinlik hafızası, çocukluk hafızası, gelenek hafızası, nesne hafızası, koku hafızası, Suriye’de baskı ve Suriye’de ekonomik durum kategorileri bulunmaktadır. Yaşanan travmatik hafıza savaş mağduru bireylerin savaş sürecinde travma oluşturan anılarını ifade eder. Savaşın canlı şahidi olan katılımcılar savaşla ilgili anılarını bomba, ölüm ve yıkım üzerinden ifade etmektedirler. Göçmenlerin travmatik hafızayı anım-

sadıklarında fiziksel ve psikolojik tepkiler gösterdikleri görülmüştür. Gençlik/yetişkinlik hafızası savaş öncesi, savaş anı ve sonrası süreçlerini ifade etmektedir. Gençlik/yetişkinlik hafızasında savaş öncesi anılar arkadaşlık, aile ve komşu ilişkilerini, mekânın özelliklerini kapsamaktadır. Savaş anına dair hatırlamaları ise travmatik hafızada olduğu gibi savaşın yıkımları, toplumsal dağılma ve çözülüşü içermektedir. Savaş sonrasına dair anıları ise memleket özlemi, savaş öncesi hayata geri dönüş özelemlerini barındırmaktadır.

Bu özlemin kısa vadede mümkün görünmemesi göçmenlerin yaşadıkları mekânları özlem duydukları zamana yeniden döndürme çabasına itmektedir. Bu açıdan Suriye'ye dair mekânsal hafıza göçmenlerin yaşadıkları yerlerde mekânın yeniden üretimi ve tasarımını mümkün ve gerekli kılmaktadır. Göçmenlerin çocukluğa dair hafızaları genellikle iyi ve güzel olanı barındırmaktadır. Oyun, ev ve çevresi, arkadaşlık, yemek, akraba ve komşu ziyaretleri, kültürel ve dini ritüeller çocukluk hafızasını oluşturan "iyi" şeylerdir. Gelenek hafızası geleneğin şekillendirdiği hafızayı ifade eder. Kültür bu hafıza türünde belirleyici unsurdur. Yemekler, dini bayramlar, giyim, mezarlık ziyaretleri, mekân vb. unsurlar gelenek hafızasını şekillendirir. Çalışmada Suriyeli göçmenlerin yaşadıkları mekânları gelenek hafızası ile şekillendirdiği, söz konusu hafızayı mekâna taşıdıkları ve mekânı yeniden tanzim ettikleri görülmektedir. Gelenek hafızasının canlı tutulması ve sürdürülmesi Suriyeli göçmenlerin kimliklerini koruduğu söylenebilir. Nesne ile hafıza arasında önemli bir ilişki vardır. Nesnelere insanların hikayelerini taşırlar. İnsanın anılarında çevresindeki nesnelere önemli bir yeri vardır. Nesnelere geçmişin hatırlatıcıları olup hafızanın da aktarılması işlevini görürler. Göçmenler Suriye'yi terk etmek zorunda kaldıklarında yanlarına nesnelere almışlardır. Aldıkları nesnelere daha çok gidilecek yerlerde bulamama kaygısı ve Suriye'yi hatırlatma amacı taşıdıkları görülmektedir. Göç esnasında yanlarına daha çok kıyafet ve fotoğraflar almaları bu kaygı ve amacı göstermektedir. Göçmenler gittikleri yerlerde nesne seçiminde Suriye'yi hatırlatmaları ve oradaki nesnelere benziyor olmasına dikkat etmeleri hafızanın nesnelere üzerinden yeniden canlandırıldığını göstermektedir. Koku hafızası kokuların hatırlanmasını ifade eder. Kokular geçmişini hatırlatır. Kokuya dair hafıza geçmişin tüm yaşantısını tekrar canlandırır. Söz gelimi yıllar önce yediğimiz bir yemeğin kokusu ve oluşturduğu anı yıllar geçse dahi tekrar duyulduğunda kokuya dair anımızı tekrar gün yüzüne çıkartır. Bundan dolayı kokuyla tekrar karşılaştığı an yaşananlar geri çağırılır. Yaşanan hafızanın oluşmasında Suriye'de iç savaşa bağlı baskıların önemli bir yeri vardır. Baskı, savaş ve göç esnasında yaşanmaktadır.

Savaş sürecinde bireyler rejimin baskısını doğrudan veya dolaylı olarak yaşamaktadırlar. Ve bu baskıyı da “yerin kulağı var” şeklinde ifade etmektedirler. Göç esnasında ise kaçakçılık, çocuk kaçırma, evlerin yağmalanması, sınırdaki askerlerin kötü muameleleri vb. olayların bireylerde baskı oluşturduğu ve hafızada olumsuz anlamda kalıcı izler bırakmıştır. Çalışmada bireyler genel olarak güvenlik sorunları nedeniyle göç ettiklerini ifade etmektedirler. Ekonomik sıkıntılar da göç etmelerini etkilemişse de bu etki azdır. Katılımcılar genel olarak Suriye’deki ekonomik durumlarının iyi olduklarını belirtmişlerdir. Türkiye’de ilk zamanlarda iş bulamamaları veya Suriye’de yaptıkları iş ve meslekleri icra edememeleri onları ekonomik sıkıntılar ve statü kaybıyla karşı karşıya getirmiştir. Hafızanın ikinci temasını oluşturan işitilen hafıza, literatürdeki işitsel hafıza ve yankı belleği kavramsallaştırmalardan farklı olarak yazara ait özgün bir ifadedir. Hafıza yaşanan ve işitilen olayları ihtiva eder. Bu açıdan çalışmada göçmenlerin yaşadıklarının yanında işittiklerinin de hafızayı beslediği görülmektedir. İşitilen hafıza teması altında işitilen travmatik hafıza ve aktarılan hafıza kategorileri bulunmaktadır. İşitilen travmatik hafıza negatif bir anlam taşımaktadır. Çalışmada göçmenlerin savaş esnasında duydukları uçak sesleri, atılan bombaların ortaya çıkarttığı ses işitilen travmatik hafızayı oluşturmaktadır. İşitilen ses tekrarlandığında bireyde oluşturduğu travma bir kez daha hatırlanmaktadır. Katılımcıların İstanbul’da uçak sesleri duyduklarında tedirgin olmaları bu durumu ifade etmektedir. Şüphesiz hafıza aktarılabilen karaktere sahip bir fenomendir. Aktarılan hafıza birey ve toplumun ortak çabası ile mümkündür. Bu noktada aktarılan hafıza yazılı ve sözlü kültüre dayalı olup geçmişin yaşanmışlıklarını geleceğe taşır. Bu aktarım kimliğin korunmasını sağlar. Hafızanın üçüncü teması ise rüyalaradır. Çalışmada göçmenlerin travmatik hafızanın etkisinde oldukları görülmüştür. Bu etki çoğu zaman rüyalara yansımaktadır. Rüyalar iyimser ve travmatik hafızanın etkisine bağlı olarak kötü rüyalar olarak ikiye ayrılmaktadır. Geri dönüş özlemi içerisinde olan, Suriye’yi iyi ve güzel olarak hatırlayan bireylerde bu duygu ve düşünceler rüyaları iyimser kılarken, travmatik hafızası baskın olan katılımcılarda rüyalar savaş ve göç süreciyle ilgili olup kâbus olarak değerlendirilmektedir.

Mekân teması altında mekân seçimi, mekân mukayesesi ve mekân hafızası bulunmaktadır. Bu başlıklar altında hafızanın mekânı nasıl tasarladığı ele alınmaktadır. Göçmenlerin gittikleri yerlerdeki yer seçimi ve seçime bağlı olarak meydana gelen yabancılaşma ve dışlanma olguları önem arz etmektedir. Göçmenlerin mekân seçiminde kendilerinden önce göç edenlere yakın olma isteği onların bir güven arayışı

şında olduklarını göstermektedir. Bunun yanında iş ve okula yakınlık, Suriye'ye benzerlik, mekân seçimini etkileyen hususlardır. Mekân mukayesesi teması altında mekânsal farklılaşma/farklılık ve mekânsal benzeşme/benzerlik kategorileri yer alır. Göç, mekân değişimini beraberinde getirir. Göçmen alıştığı mekândan farklı bir mekâna dahil olur. Farklı mekânsal pratiklerle karşılaşan göçmen geldiği yer ile göç ettiği yer arasında benzeşim ve farklılıklar kurar. Bu durum mekân mukayeselerini ifade eder. Göçmenler Türkiye ile Suriye'yi farklılıklar üzerinden karşılaştırmakta ve bu mukayesede Türkiye tercih edilmektedir. Bu durum İstanbul için de söz konusudur. Buna göre İstanbul her açıdan daha cazip ve yaşanılabilir bir şehirdir. Mekânın fiziksel özellikleri, yalıtımı, konumu vb. hususlar da mukayese konusu yapılmıştır. Mekânsal benzeşim/benzerlikler ve hafıza arasında önemli bir ilişki vardır. Mekânsal benzeşim/benzerlikler hatırlamayı sağlar. Göçmenlerin İstanbul'daki camileri, sokakları, mahalleleri, çarşıları Suriye'dekilerle benzetmesi Suriye'ye dair hafızanın hatırlanmasını sağlamaktadır. Mekânsal yakınlık göçmenlerin uyum, bağlanma ve güven duygularını beslemektedir.

Mekân hafızası teması altında iç mekân hafızası ve dış mekân hafızası kategorileri bulunmaktadır. İç mekân Suriye'de iç mekân ve Türkiye'de iç mekân olarak ayrılmaktadır. İç mekân "kişinin yaşadığı dört tarafı kapalı mekânı" temsil etmektedir. Katılımcılara iç mekânla ilgili soru sorulduğunda yaşadığı ev üzerinden cevap verdiği görülmektedir. Katılımcılara Suriye'ye dair mekân sorularında hafızada hatırlama, geri çağırma süreçlerinin aktif olarak işlediği görülmüştür. Suriye'de iç mekâna dair tasvirler kırsal veya kentte yaşayanlar için farklılık oluşturmaktadır. Buna göre kırsalda yaşamış katılımcıların iç mekân betimlemeleri köy evlerinin mekân özelliklerini göstermektedir. Ekonomik durumları iyi olan şehirli katılımcıların iç mekâna dair cevaplarında evlerin konforlu ve ekonomik durumu yansıttığı görülmektedir. Katılımcılara Türkiye'de iç mekâna dair yöneltilen sorularda göçmenlerin Suriye'deki evlerini burada da yaşatmaya çalıştıkları, mekânsal benzeşim kurma çabasında oldukları görülmüştür. Çoğu zaman ekonomik engeller bu durumu mümkün kılmamaktadır. Buna rağmen Suriye'yi buraya taşıma arzusunun devam ettiği görülmektedir. Dış mekân hafızası altında da Suriye'de dış mekân ve Türkiye'de dış mekân kategorileri yer alır. Dış mekân park, bahçe, sokak vb. yapıların arasında kalan ve bunlarla sınırlı mekânlardır. Bu noktada dış mekân hayatın aktığı yerdir. Göçmenlerin Suriye'de dış mekâna yönelik hafızası savaş öncesi ve sonrası olarak bölünmektedir. Savaş öncesi dış mekânda katılımcılar cami, müze, nehir, kale ve gezilen, piknik yapılan yerleri

anlatmakta ve şehrin coğrafi yapısı hakkında da bilgiler vermekteler. Savaş sonrasında ise dış mekân tasavvuru değişmiştir. Savaştan dolayı insanlar evlerinde ve yaşadıkları sokaklarda kısıp kalmışlardır. Bu durum dış mekâna dair hatırlamaları da olumsuz etkilemiştir. Türkiye’de dış mekân göçmenlerin gündelik hayat içerisinde dahil oldukları mekânlardır. Camiler bu mekânların başında gelmektedir. Özellikle Fatih Camii ve çevresi katılımcıların sürekli gittikleri mekânlardır. Bu tercih ise mekânsal benzeşimden kaynaklanmaktadır.

Betül Ok Şehitoğlu’nun doktora tez konusunun kisse-i tab’a bürünmesi olan bu eser hafızanın nasıl şekillendiği ve taşındığı söz konusu hafızanın mekânı nasıl şekillendirdiğini Türkiye’ye göç eden ve İstanbul’da yaşayan Suriyeli göçmenler üzerinden ele alan özgün bir çalışmadır. Eserin özgünlüğü Türkiye’de konuyla alakalı çalışmaların azlığı ve bu çalışmanın bahsedilen boşluğu doldurma niyetinden kaynaklı olduğu söylenebilir. Çalışmanın fenomenolojik desen çerçevesinde ele alınmış olması psikolojik bir olgu olan hafızanın sosyolojik tahlilini mümkün kılmıştır. Şehitoğlu’nun saha araştırmaları neticesinde kazandığı tecrübe ve edebiyat ile olan yakın ilişkisi çalışmayı akademik manada güçlü ve dil açısından akıcı ve zevkli kılmıştır. Eseri okuyanlar çalışmanın literatüre önemli bir katkı sağladığını takdir edeceklerdir.